

1-12

Suomen Muinaismuisto-Yhdistys

Mu

Suomen Museo

II

‡ 1895 ‡

292
h
Suo

Helsingissä 1895.

Helsingin Sentraali-Kirjapainossa, Fabianink. 6.

Suomen Museo.

Suomen Muinaismuisto-Yhdistyksen Kuukauslehti.

N:o 7—8.

→ 1895 ←

Heinäk.—Elok

Tilaushinta postikonttoireissa on 2 m. 50 p. vuodessa. Muinaism.-Yhd:n vakinaiset jäsenet saavat lehden ilmaiseksi, jos lähettävät Yhdist:lle osotteensa ja lähetyksustannukset, 1 m., postimerkeissä tahi rahassa.

Päätoimittaja:
HJALMAR APPELGREN
Yhdistyksen sihteeri.
Helsinki,
Historiallinen museo.

Lehti ilmestyy joka toinen kuukausi yhden arkiu kokoisena, ja sitä voidaan tilata kaikissa maamme postikonttoireissa sekä Helsingin kirja-kaupoissa.

Kansan muistot Ruotsalaisten ristiretkistä Suomeen.

Jota vaillinaisemmat ja hämäämmät historialliset tiedot Ruotsalaisten ristiretkistä maahamme ovat, sitä enemmän huomiota ansaitsevat ne muistot, jotka kansa on niistä säilyttänyt. Vanha kansantarina, jota paikannimi kannattaa, on asiallinen osviitta. Tyven tutkimus ei voi sitä *selvittämättä* halveksia, asettamalla vaikka kuinka taitavasti laadittuja paljaita oletelmia sen sijalle tai rinnalle. Lähdemme etsimään noita muistoja Suomen rantamailta tutkimuksen varalle.

Runsaimmin on niitä säilynyt Varsinais-Suomessa ja sen ulkosaaristossa. Navon pitäjän kertomuksessa 1735 on tieto että *Airiston* selkä Turun edustalla on saanut ruotsalaisen nimensä *Erstan*, joka on lyhennys alkuperäisestä *Eriksstad*, Eerik kuninkaan tulosta Henrik Pyhän kanssa »Turkuun«. Koska Eerik nimen vanhempi muoto on *Airik*, joka vielä siihen aikaan mahtoi tuntua puhekielessä, niin näyttää selän suomalainenkin nimimuoto tarinaa vahvistavan. Vieläkin kuuluu olevan Turun saaristossa yleinen se puhe että Eerik kuningas ja Henrik piispa nousivat maalle *Erkvallan* niemelle, joka pistää Airistoon Satavaluodosta (vrt. *satama*) Kaksikerrassa. *Sotalaidunta* eli *Sotalais*-nimistä alaa Turun luona on sanottu Eerik Pyhän tappeluantereeksi.

Tarina voitettujen Suomalaisten kastamisesta Kupittaa eli Henrik Pyhän lähteellä on ikivanha ja niin kansallinen, että se on rahvaan tieteilemisenkin esineenä. Rautalammella näet sanotaan lähteen saaneen nimensä siitä muka että piispa kasti paljaalla kädellä — ilman *visakuppitta*. Samanarvoista tieteilemistä lienee selitys että Uskelan nimi johtuu Uskonlaaksosta eli Uskolasta, siellä kuin kristinusko ensin juurtui. Sitä vastoin ansaitsee huomiota Perniön pitäjänkertomuksessa 1835 mainittu tarina, että sikäläinen talo *Korsgård* (Ristinkartano) Pohjan

kylässä on saanut nimensä suuresta rististä, joka oli sinne pystytetty, kun kristinoppi ensin tuotiin maahamme.

Paluumatkallaan Suomesta oli Eerik Pyhä tullut *Kuninkaansatamaan* (Kungshamn) Kumlingen pitäjässä ja silloin lahjoittanut sikäläiselle kirkolle kolme saarta, jotka nyt ovat Brändön pitäjän pohjoisosassa. Myöskin *Kongsö* (Kuninkaan-saari) Jomalan pitäjässä on tarinan mukaan saanut nimensä siitä että Eerik Pyhä oli »retkillään» Suomeen siellä ollut satamassa.

Muissa ristiretkeä koskevissa tarinoissa ei tiettävästi Eerik Pyhän nimeä mainita. Kuninkaan retkiala oli tästä nähdessä jotenkin rajoitettu. Henrik Pyhän toimet sitävastoin jakaantuvat tarinoissa kahtia. Hän on näet niiden mukaan toiminut osittain Turun ulkosaaristossa, osittain Mynämäen, Nousiaisten ja Kokemäen välisellä alalla. Edellisestä toimialasta tulee arvanneeksi että piispa oli retkeillyt saaristossa lähetystyössä, ennenkuin Erik Pyhä varusti ristiretkensä hänen seurassaan mannermaalle.

Henrik Pyhän lähetystoimista saaristossa kertoo Gyllenius päiväkirjassaan 1645—56 että piispa, ensin kun tuli maahamme, oli oleskellut *kolme vuotta* Utö'n saarilla Korpossa. Hän oli kääntänyt kalastajat kristinuskoon ja rakentanut sinne kapelin, joka sitten siirrettiin Jurmoon, mutta josta vielä Gyllenius'en aikana oli jälkiä Utö'n eteläpuolella. Ören-saarella, kertoo G. edelleen, on lukemattomia kivikasoja, jotka ennen ovat mahtaneet olla kalastajain suojia, ja suuri kuoppa, jossa Henrik Pyhä oli ollut (asuntoa kai). Sieltä oli hän siirtynyt Rymättylään, jossa oleskeli jonkun aikaa korkealla saarella. Sitä sanottiin *Henrik Pyhän saareksi* ja lähdettä, joka oli saaren korkeimmalla kohdalla, *Henrik Pyhän lähteeksi*. Monta muutakin tarinaa sanoo Gyllenius rahvaan kertoneen Henrikistä. Myöskin Korpon kirkkoherra Kl. Alanus kertoo 1674 Henrikin muistona suuresta kivikasasta ulkosaarilla (Utöijar) 6 peninkulmaa etelässä Korpon kirkolta. Hänelle oli kerrottu että sen olivat kasanneet Henrik Pyhä, kun ensin saapui Suomeen, »ja hänen väkensä».

Kaiketi oli kristinuskolla jo ennestään edustajia ainakin kauppaväestössä Turun seuduilla ja Lounais-Suomen etelärannikolla taikka oliko ehkä ristiretken hävitys ja valtiollinen merkitys omiansa saattamaan sikäläiset lähetystoimet unhotuksiin, koska emme siellä tapaa, Heikkilän kartanosta, jossa hän Turun seuduilla ollessaan oli pitänyt asuntoa, ja Kupittaasta puhumatta, muistoja Henrik Pyhän liikkeistä? Luultavinta on ett'ei kansa häntä niillä seuduin verisen sodan tauottua enää nähnytään.

Lähetysmatkallaan, kertoo vielä säilyvä tarina, tuli Henrik Pyhä Mynälahdesta *Pyhärantaan*, joka on Mietoisissa ja siitä tapauksesta sai nimensä. Sikäläisestä kaupasta, joka myöhemmin jatkui Lautanpään markkinain nimellä, kertoo jo Olaus Magnus. Piispa siellä saarnasi ladossa, joka sittemmin on siirretty Pyhän (Helgá'n) eli Pyheen kylään, noin puoli peninkulmaa Pyhärännasta koilliseen. Tuo n. s. *Henrikin lato*, joka salvokseltaan on vinosauumaista »pakk'nurkkaa» — hirsien päät kuusikulmaisia — ja jonka seinät ovat sisäpuolelta 12 jalkaa pitkät, on maasta harjalle 9 jalkaa korkea. Muutamia hirsii on jälestäpäin seiniin pantu. Pyheen kyläläiset ovat jakaneet kellariksi keskenään erään 52 jalkaa pitkän ja 35 j. leveän kivijalustan, jonka päällä Saaren kartanon sanotaan olleen. Tuota kartanoa, jonka likellä Isomäellä Gananderin mukaan oli »Hiitein kirkko», on väitetty Suomen kuninkaiden, jopa Lallinkin asuinpaikaksi (vrt. »Saari» Köyliön järvessä).

Piispan muistoa säilyttää edelleen näillä seuduilla *Sant Henrikin tie*, ikivanha polku, jonka jäännöksinä näytetään sekä Mynämäellä että Yläneellä paraasta päästä kivi- ja puuporrastuksia soissa. Tuo tie, jonka jälkiä tuntuu esim. *Santasilla*-niitussa Raimelan Hyydön maalla, noin puoli peninkulmaa itäpuolella nykyistä valtatieä, vei Mynämäeltä etelään päin Nousiaisten puolelle. Haankylästä taasen Mynämäen Karjalasta vei polku Yläneelle. Kun tulipalo oli muutamia vuosikymmeniä sitten tuhonnut metsiä Yläneen rajalla oli sen jälkiä nähty useissa paikoin mäkilöilläkin. Mynämäen ja Yläneen Lietsan (vrt. lietsari I. opas) talon välillä on rahkasuossa ikivanha telasilta, jota sanotaan *Sant Henrikin sillaksi*. Killisen mukaan menee Henrikin tie Yläneellä Pyhjärven eteläpäitse ja vie edelleen Säkylän kautta Köyliön järvelle. Heikinsaaressa Vanhankartanon maalla Yläneellä sanoi kansa vielä muutamia vuosia sitten erästä leveätä kiveä tuon tien varrella *Sant Henrikin pöydäksi*, piispa kun muka oli siinä matkallaan syönyt. Se tarina kuitenkin lienee perätöin, sillä samasta kivistä, jonka eräs torppari, Sjöros'in mukaan, hiljakkoin on vienyt porras-kiveksi porstuansa eteen, kertoo Hallenius viime vuosisadalla »Flemingin pöydän» nimellä sen aikuisia kansan tarinoita. *Kivisillan suosta* Vanhankartanon maalla Yläneellä haaraantuu Henrikin tiestä Yläneellä toinen, joka Sjöros'in tiedon mukaan vie Vesisauman suon, Kajavanjärvi-saaren ja Isonsaaren kautta Heinin kylään Honkilahdelle.

Kun Henrik Pyhä matkoillansa, kertoo rahvas, saapui Nousiaisten nykyisen kirkon seuduille, tuli häntä vastaan käärme, joka uhkasi pistää häntä jalkaan. Piispa näet oli avo-jaloin. Hän oli silloin sylkenyt käärmeen päälle ja noitunut

sen kallioon, jota sittemmin on sanottu *Käärmeen kallioksi*, siihen kun käärme jäi näkyviin. Vielä 1886 näytettiin tri Appelgren'ille Nousiaisten Repolan peltosarkojen välissä, Linnavuoren pohjoispuolella, toista metriä leveää maapalstaa, joka ulottuu kymmeniä, ehkäpä satojakin metriä pohjoista kohti. Sitä palstaa on kansa *Sant Henrikin tienä* vuosisatojen halki säilyttänyt pelloksi perkaamatta; luulo on näet että kylälle tulee joku suuri onnettomuus, jos tie hävitetään.

Tiettyä on että kirkolliset lähteet, kuten esim. Upsalan arkkipiispan kirje Turun porvaristolle toukokuun 28 p. 1478, selittävät Henrikin surmaa kostoksi siitä, että hän oli rangaissut »kirkoille ja papistolle» tehtyä väkivaltaa. Kansan tarina pitää päinvastoin piispan väkivaltaista majoilemista surman syytä. Niinpä kerrotaan Nousiaisissakin että piispa oli siellä kirkonkylässä väkivaltaisesti majoillut Vanttilassa, jonka isäntä ajoi häntä takaa Köyliön järvelle.

Siellä taasen elää vielä tarina Henrik Pyhän majoilemisesta Lallin talossa Köyliön luodossa. Se liittyy kartanon suureen matalan multakummun peittämään harmaakivi-liuskoista holvattuun kolmijakoiseen kellariin, jota sanotaan *Lallin kellariksi*. Siellä näytetään sitä jakoa, josta Henrik, Kerttu emännän kertomuksen mukaan, olisi ottanut olutta ja »viskannut vettä sijahan». Reinholmille kerrottiin että Henrik tullessaan Lallin kotiin pyysi ja sai ruokaa, maksoi ruokansa hopearahoilla ja lähti. Lallin kotiin tultua emäntä kertoi että vieras oli käynyt talossa ja syönyt. Meni sitten noutamaan rahoja miehelleen näyttää, mutta kas' kamalaa petosta, eivät olleetkaan rahoja, vaan kalansuomuksia! Siitä harmissaan lähti Lalli ajamaan takaa ja saavutti Henrikin jäällä Kauko- eli *Lallinluodon* sivulla, joka vaan on $\frac{1}{4}$ virstaa pohjoispuolella Köyliönluotoa. Piispa oli siitä päättäen matkalla Kokemäelle päin.

Mutta Kokemäellä, jossa *Henrikin saarnahuone*, alkuansa luhdilla varustettu kauppa-aitta, Ylistaron kauppalan ja kylän entisellä paikalla, säilyttää piispan muistoa, kerrotaan surman syy toisin. Lallilla, joka oli ylhäinen ja varakas mies — pakannallinen kreivi muka — oli talo Ylistarossa. Lallin poissa-ollessa oli Henrik siellä kastanut hänen lapsensa. Kun Lalli kotiin tullessaan sanoi tuntevansa huoneessa kristityn veren hajua, niin kertoi vaimo että Henrik oli kastanut hänen lapsensa. Piispa oli vasta lähtenyt Kokemäeltä Köyliöön. Lalli vihoissaan lähti häntä takaa ajamaan, sauttoi ja surmasi hänet Köyliön järvellä, vieläpä puri surmatulta poikki sormen, jossa oli kultasormus, mutta se putosi ja hävisi lumeen.

Köyliön tarina, joka paremmin soveltuu vanhan runon esitykseen, on kaiketi luotettavampi. Se kertoo edelleen että

Lallilla oli 5—6 vuotias mykkä poika, joka Lallin kotiin tullessa kysyi: »Mistä Lalli lakin saanut, mies häijy hyvän kypärän?», eikä sen enemmän eläissään enää puhunut. Hämeenkyrön tarina sanoo päin vastoin että tuo mykkä surman ilmaisija siitä hetkestä sai pitää puhelajansa.

Mutta Lallia rupesivat surman perästä hiiret ahdistelemaan, eikä mies saanut niistä kellarissaankaan rauhaa. Tuskin saan hän lähti ajamaan ja tuli Kiukaisten Harolan paikoille, johon rakensi pienen pirtin asuakseen. Sen pirtin kohta on vielä nimeltä *Lallinmaa*. Rauhaa hän ei vaan saanut sielläkään. Lähti taas liikkeelle ja tuli Harjavallan taustalle pienen järven rannalle. Sinne hän rakensi mäen rinteeseen kivisen kodan, josta mäellä vielä on nimi *Kotamäki* ja torpalla, joka on sen kodan tilalla, *Kotamäkelä*. Kun hiiret Lallia sielläkin ahdistelivat, kiipesi hän järven rannalla kasvavaan kuuseen, mutta hiiret järsivät senkin poikki. Puu kaatui järveen, johon Lalli ja hiiret hänen perässään hukkuivat. Siitä sai *Hiirijärvi* nimensä.

Henrikin surmaa seuraavana kesänä sousti poika heinänteon aikana sokiata äijää Köyliönjärvellä. Silloin ukko käski poikaa soutamaan järven toiselle puolelle jotakuta kiiltävää kohti. Poika sousti, vaikk'eivät hänen nuoret silmänsä mitään eroittaneet. Vihdoin näki äijä pienen jääkappaleen ajelevan vedessä ja jäällä Henrik piispan katkotun peukalon sormuksiineen. Sillä ukko pyhki silmänsä ja sai näkönsä. Hän oli vanha paimen Vinnarista, toiset sanovat Lähteelän kylästä. Ne kylät ovat likellä järven pohjoispäätä, toinen itä-, toinen länsipuolella.

Käskyn mukaan, jonka Henrik Pyhä, kuten kerrotaan hänen tunnetussa surmarunossaan, oli ennen surmaansa antanut, hankittiin kaksi mustaa härkää hänen ruumisrekeänsä vetämään:

Musta mulli Muntilasta,
Toinen Pölsun Jaakolasta.

Muntila on Kepolan kartanon alainen talo Köyliönjärven länsi- ja Pölsun Jaakola Vanhankartanon alainen talo järven itärannalla. Tuo härkäpari sai mennä mihin tahtoi ja seisahtui ensi kerran Nousiaisten Repolan pellolle. Siihen lyötiin risti, jonka ympäri sittemmin rakennettiin huone, vaikka siitä jo 160 vuotta sitten tuskin oli jäännöksiäkään jälillä. Toisen kerran seisahtui ruumis mäelle Moision kylän viereen. Siihen rakennettiin kappeli, jonka Lemulaiset luvattomasti veivät kirkoksensa:

Lemun kämpit keltakontit
Veit kirkon, varastit kirkon
Päältä nummen Nousiaisten,
Toit Toijosten mäelle.

Kolmannen kerran seisahtui härkäpari Nousmäelle, johon sitten rakennettiin Nousiaisten kirkko. Mutta ennen kuin kirkko tuli valmiiksi ja Henrik Pyhän ruumis siihen haudatuksi, säilytettiin ruumista aitassa Topoisten talossa lähellä kirkkoa. Aitta, jota 1674 sanottiin *Pyhän Henrikin puodiksi*, oli Reinholmin mukaan vielä 1877 käytännössä *Pyhän Henrikin kammion* nimellä. Se on vanhuuttansa ollut hajoitettuna pari kolme kertaa, mutta silloin on talon isännän päätä ruvennut särkemään ja tuskallisessa unessa on häntä uhalla käsketty rakentamaan aitta entisellensä. Sitä käskyä onkin isäntä aina noudattanut, pannut vaan uusia hirsii lahonneiden sijaan. Muutamia hirsii, joissa on punaväriin jälkiä luulee talonväki Henrik Pyhän aikuisiksi, vaan eivät ne niin vanhoilta näytä. Aitta on Ylistaron aittaa isompi.

Puhe Henrik Pyhän käynnistä Kantolassa Wanajalla asuvan kristityksi tulleen miehen luona, joka oli rikoksella kadottanut rauhansa ja sitä sovittaaksensa rakentanut kappelin — nykyisen Wanajan kirkon sakariston — omalle pellollensa, on mahdollisesti syntynyt Kantolan lahjoittamisesta 1390 Bo Jons-son vainajan sielun hyväksi *Pyhän Henrikin kirkolle Turussa*.

Seuratessamme Suomen läntisiä rantamaita Varsinais-Suomesta pohjoiseen, emme tapaa Satakunnan rahvaan tarinoissa muita ristiretken jälkiä, kuin mitä jo edellisessä on kerrottu Henrik Pyhän käynnistä lähetyssaarnaajana Ylistaron kauppalassa. Vaikka otaksuisimmekin että Henrik Turun ulko-saaristossa oli johonkin määrin tutustunut Suomen kieleen, tarjosivat hänelle epäilemättä tuossa kauppalassa rauhoitusta sekä kielitaito että kristinuskon ystävät, jotka siellä mahtoivat olla luonnollisia seurauksia vanhasta ja vilkkaasta kauppaliik-keestä Kokemäenjoella. Satakunta oli alkuansa Hämettä, kuten näemme esim. Hämeenkankaan ja Hämeenkyrön nimistä, ja *Hmäeen Henrikin* maineen sai Henrik piispa varmaankin käynnistään Satakunnassa. Sieltä tuskin siitä pitäin varustettiin niitä ryöstöretkiä, joita mainitaan toisen ristiretken syyksi.

Vasta Korsnäsissä Pohjanmaalla kohtaa meitä uusi sarja ristiretki-tarinoita. Ruotsalaiset, kerrottiin siellä K. A. Castren'ille, olivat ristiretkellään heittäneet ristin mereen sillä uhrilla

että mihin sen vesi veisi, siihen olisi kirkko rakennettava. Laineet ajoivat ristin Moikipään niemeen. Mutta Korsnäsin niemellä asuvaset *Suomalaiset* valtasivat ristin Moikipään *Suomalaisilta*. Nämät saivat kuitenkin vielä ristinsä takaisin, mutta kun Korsnäsiläiset uudestaan sen valtasivat, niin jäi risti Korsnäsin niemelle, joten kirkkokin sinne rakennettiin. Siellä Korsnäsin rannikolla on kaksi satamapaikkaa, toinen nimeltä *Stor-(Iso-)*, toinen *Lill-Korshamn* (Vähä-Ristisatama). Erään toisinnon mukaan ajeli risti, jonka piti osoittamaan kirkon sijan, maalle Lill-Korshamniin.

Toisen tarinan mukaan olivat ristiretkelijät ensin aikoneet nousta maalle Korsnäsin niemelle ja rakentaa siihen linnan. Sitä varten he jo pystyttivät niemelle puuristin, mutta ennen kuin saivat mitään toimeen, nousi kova myrsky ja ajoi laivaston Korsnäs'in rannasta pohjoiseen päin Mustasaaren edustalla olevaan *Korshamniin* (Ristisatamaan). Tämä satama on saaristossa *Korshamnsfjärd* nimisen selän pohjoislaidassa. Sieltä olivat ristiretkelijät vihdoin tulleet sille paikalle, johon rakensivat *Korsholman linnan*.

Saman tarinan olivat kaiketi kuulleet sekä Messenius, joka kertoo ristin pystyttämisestä Korsholman kummulle ja satamaan sen edustalle, että Elias Brenner, kun kertoo että kristinuskon istuttajat ensin asettuivat Mustasaareen Jumalan sanaa julistamaan, perustivat sinne Korsholman linnan ja varustuksen puolustukseksi pakanain päällekkarkauksia vastaan. Linnan he pystyttivät suuren ja korkean puuristin, jonka juurella kaikki Kristusta etsivät pakanat löysivät turvaa, kun heidän uppiniskaisia kansalaisiansa miekalla ja surmalla vainottiin. Pitkin vuosisatoja säilytetty risti seisoikin tietävästi vielä 1649 Korsholman kummulla.

Wöyrillä, kertoo M. Lassus, tietää kansan tarina että Ruotsalaiset toivat kristinuskon Pohjanmaalle kostaaiksensa suomalaisten pakanain ryöstöretkiä heidän maahansa. Suomalainen loitsurunokin, jossa anotaan Ahdin apua merelle lähtiessä, todistaa että Kyrönjoen suusta varustettiin ryöstölaivoja, kun sanoo:

Äijä on velhoja vesillä,
Kateita kaikin paikoin,
Virolaista viisin kuusin,
Kyröläistä kymmenisin.

Niin ikään todistaa sananparsi »Ei Ruotsi Kyröä kiitä, Venäläinen Vepsunvuorta» että Ruotsalaisilla oli kostoretkeen syytä. Pakanat voitettiin, jatkaa Lassus, sotavoimalla, vaikka tekivät kiivasta vastarintaa, ja muuttivat sitten ylimaahan,

jättäen osan rantamaasta autioksi. Niiden sijaan toimitti Ruotsin hallitus sinne väkeä sekä suosiolla että pakolla useista paikoista Ruotsissa. Mutta ensimmäisten kristittyjen täytyi aseissa käydä kirkossa, jossa aseet jumalanpalveluksen aikana pidettiin varalla »asehuoneessa», ja vahteja asetettiin kirkkoväkeä varoittamaan, sillä usein saatiin sotia pakanain kanssa, jotka olivat kokoontuneet kirkonaikana hyökkäystä tekemään. Ruotsalaisia ranta-asukkaita nimittävät heidän suomalaiset naapurinsa yleensä *Hurreiksi* ja sanovat nimen syntyneen Ruotsalaisten *hurraa*-huudoista, kun olivat voittaneet. Omituinen osviitta tuon riemuhuudon aikaisesta käyttämisestä.

Oppineiden *mukailema* lienee Peitzius'en käsikirjoituksessa mainittu tarina että »Birger Suomesta palatessaan rakennutti ruotsalaisille siirtolaisille puukirkon karjakartanon lakealle». Sen kirkon perustukset hävisivät, kun vanhan Waasan hautausmaata laajennettiin 1835 v:n paikoilla. Historiasta tiedämme että dominikaanien veljeskunta v. 1249 seurasi toista ristiretkeä Suomeen. Siihen nähden ansaitsevat Kyrön munkkitarinat huomiota, kun kertovat että munkeilla oli asumuksensa Kyrön pappilan paikalla ja kirkkona vanhan kirkon sakaristo, jota sanotaan v. 1304 rakennettua kirkkoa vanhemmaksi.

Ruotsalaiset siirtolaiset tuotiin, kuten jo sanoimme, mitkä mistäkin maakunnasta. Niinpä syntyi Wöyrin asutus tarinan mukaan 300:sta nuorukaisesta Taalain maakunnasta. Niistä kuitenkin osa sijoitettiin Närpööhön, jonka alaa Lapväärtikin alkuansa oli. Nuorukaiset siis mahtoivat naida Suomen tyttäriä. Munsalolaiset sanovat tulleensa Smålandista, Kruunukylän asukkaat Vermlandista j. n. e. Tuo kotoperän vaihtelevaisuus tavallansa todistaa sekin tarinan todenperäisyyttä.

Omituista on että me ruotsalaisen ranta-asutuksen alalla Suomen lahden partailla Varsinais-Suomesta itään päin turhaan etsimme kansan tarinoita ristiretkestä. Koska myöskin pakanauden aikuiset *rautakauden* muinaislöydöt ovat sillä alalla melkein tuntemattomia ja suomalaiset paikkainnimet nykyään verrattain harvassa, niin tekee mieli otaksua, että koko Itämeren kauppa- ja ryöstölaivojen erinomaisen vilkas liike Suomen lahdella Nevajoen suuta kohti oli tehnyt tuon rantamaan varsinaisen asuttamisen milt'ei mahdolltomaksi itäpuolella Länsi-Suomen saaristoa, siitä pitäin kuin laivareitti lähestyi mannermaata. Kertomus Norjan kuninkaan Olavi Pyhän retkestä Etelä-Suomeen 1008 v:n paikoilla kuvaa siihen nähden jotenkin selvästi suomalaisia asutusoloja tuolla rantamaalla, jolla

kuningas vasta metsien takana kaukana sisämaassa löysi *Herdalir* (Hertala?) nimisen kylän. Ainoastaan merirosvot Helsing, Sibbe, Borg sekä veljekset Raaseporin, Grabbackan linnan ja Junkarsborgin perustajat viihtyivät nykyisenkin kansan tarinan mukaan varustuksissaan tuolla rannikolla, josta oli niin mukava väijyä kauppalaivoja. Mitä varsinaiseen asutukseen tulee olivat paikkain nimet kauppaväylän varrella tuon rannikon ulkopuolella vielä 1270 v:n vaiheilla melkein kaikki suomalaisina säilyneet. Olisi syytä pakanuuden aikuisten olojen selvittämiseksi tehdä Hämeestä tuolle rannikolle johtavat vesiväylät tarinoineen erityisen tutkimuksen alaisiksi. Siihen nähden ansainnee Junkarsborgin asema Mustionjoen salpana erityistä huomiota.

Ainoa siltä rantamaalta tunnettu tarina ristiretkestä ei ole kansan, vaan Pernajan Teet-suvun keskiaikainen perhetarina, jonka mukaan suvun kantaisä, skottlantilainen aatelmies nimeltä Teet, oli palvellut Birger Jaarlia, kun hän valloitti Hämeen ja Uudenmaan. Hänestä oli siten tullut arvoisa mies Suomessa; hän rakennutti Pernajan kirkon ja nimitti sekä sen että pitäjän Skottlandissa olevan sukutilansa mukaan. Suvun kantatilana Pernajassa oli siellä vielä löytyvä Teetom niminen kartano. Huomattavaa on tarinaan nähden että Pernajan vanhimman kirkon perustuksia näytetään n. s. Ristimäellä (Korsbackan) Kuuskoskella Malmgårdin luona.

Wasta Karjalan lounaiskulmalla Säck'järvellä tapaamme Katariina keisarinan istuttamista tammista tunnetun ulkonevan niemen nimeltä *Ristinieniemi*, jonka alkuperäinen ruotsalainen nimi *Korsnäs* on merimiesten suussa saanut muodon *Krysserort* (vrt. Krytseborg = Korsholm, »krypa till krysse» y. m.) ja siis erityisen merkityksen. Niemen suojassa on *Ristisatama* saman nimisen kylän ulkopuolella. Vertaillen noita nimiä samallaisiin nimityksiin Pohjanmaan rannoilla ja tarkastellessa niiden asemaa Karjalan länsirajalla tulee luonnollisesti ajatelleeksi Torkkelin ristiretkeä, jonka maallenousupaikka varmaankin oli Wiipurin länsipuolella. Mutta turhaan tiedustelemme nykyisiltä rantaasukkailta niin aikaisia tarinoita. Ristisataman nimeä kysyessä 80-vuotiselta ukolta kylässä, sanoi tämä nimen tulleen siitä että Venäläiset olivat ajaneet Ruotsalaisia takaa ja silloin hakanneet 2 vaaksan suuruisen ristin kiveen, joka on Ristisataman ja Jokikylän välisen tien varrella. Sen tarinan alku ei tietysti voi olla viime vuosisataa vanhempi, eikä valaise nimeä, joka Korsnäs'in muodossa ensi kerran mainitaan Maunu kuninkaan kirjeessä Karjalaisten veroista 1347.

Kun on puhe Kristinuskon saatosta Karjalaan, niin mainittakoon eräs Säckjärvellä yleisesti tunnettu tarina, joka luonteeltaan tuntuu venäläiseltä. Säck'järvi on maatuva lampi

Hiidenkallion juurella kirkonkylän ohella. Kun Pietari ja Paavali muka muinoin, jauhosäkki eväänä, saapuivat Säckjärvelle, niin järvellä jää särkyi ja jauhot kastuivat taikinaksi ennen kuin apostolit pääsivät maalle. Taikinan kylä, joka on järven länsipuolella, sanotaan siitä saaneen nimensä; sen ainakin luulisi todistavan että jauhojutussa on jotakin perää, vaikka ei apostolijutussa olisikaan.

Sitä vastoin kerrotaan Wirolahdella, jonka länsiosassa Harvajanniemi on Karjalan ja Hämeen rajakohtana, tarina, joka saattaa olla Karjalan ristiretken aikuinen. Wirolahden kirkontarhassa on näet pieni, ulkopuolelta 10×12 kyynärän mittainen harmaasta kivistä rakennettu keskiaikainen kappeli, jossa laki on holvattu ja permanto pienistä kivistä pantu. Peräseinässä on rautahäkkillä varustettu ikkuna. Tarinan mukaan on tuo kappeli kristinuskon alkuajoilta. Kun näet munkit olivat nousseet maalle, niin he olivat rakentaneet tuon kirkon ja siitä ruvenneet saarnaamaan kristinuskoa kansalle. Mutta kun pakanat täällä, kuten muuallakin, vainosivat uuden uskon levittäjiä, niin täytyi munkkien pitää kirkon ovi suljettuna ja saarnata ikkunasta, johon tehtiin rautahäkki, etteivät vainoojien kivet sattuisi.

Kuitenkin on tarinan merkitykseen nähden huomautettava että Wirolahdella, jossa tietävästi jo 1336 oli kauppala, — ehkä Himanniemellä Kiiskilahden kylässä, jota vielä pilkalisesti sanotaan *Rämsänkaupungiksi* (krämarstad?), — ja josta käytiin vilkasta kauppaa Wirossa; usein kuulee lisättävän, että tarinassa mainitut munkit olivat tulleet Wirosta.

J. R. A.